

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ: АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТА КЛЮЧОВИХ ПОЛОЖЕНЬ МІГРАЦІЙНИХ ТЕОРІЙ

Необхідність трансформації міграційної політики України з урахуванням тенденцій розвитку глобалізованого світу та у відповідь на виклики євроінтеграційних перетворень зумовлюють потреби вивчення теоретико-методологічного базису вивчення міграційних процесів та положень існуючих теорій міжнародної міграції. На основі здійснення бібліометричного аналізу наукових публікацій з проблем міжнародної міграції у наукометричних базах встановлено, що останнім часом дослідження даних проблем набувають міждисциплінарного характеру, що обумовлює необхідність трансформації підходів до її вивчення в частині синтезу економічних, соціальних, інституційних теорій та концепцій.

Стаття присвячена дослідженню теоретичних положень існуючих теорій міжнародної міграції в контексті еволюції поглядів вчених на це явище. Встановлено, що існуючі теорії міжнародної міграції слід поділити умовно на три категорії (мікроекономічні, макроекономічні, глобалізаційні), що сприяє розумінню їх контексту відносно можливості впровадження в практику державного управління даними процесами. Це дозволило визначити теорії, які доцільно використати при побудові державної міграційної політики України та усунення або зменшення негативних явищ зовнішньої міграції в Україні.

Ключові слова: *теорії міжнародної міграції; міжнародна міграція; концепції міжнародної міграції; міграційна пара; міграційний коридор; міграційна мотивація.*

Постановка проблеми. Посилення інтеграційних процесів у світі, зумовлених інтенсифікацією міжнародних економічних відносин на тлі глобалізації обумовили посилення і міграційних процесів, які на сьогодні в умовах ускладнення соціально-економічних умов життя населення, постконфліктного стану окремих країн та регіонів, численних гуманітарних проблем є засобом порятунку для людей, піднесення рівня їх життя та захисту життя і здоров'я мігрантів та їх сімей. Так, відповідно до даних Звіту ООН «Міжнародна міграція у 2015 р.: основні показники» (International Migration Report 2015: Highlights) «кількість міжнародних мігрантів у всьому світі продовжує зростати швидкими темпами та протягом останніх п'ятнадцяти років досягає 244 млн. осіб в 2015 році, в порівнянні з 222 млн. осіб в 2010 році і 173 млн. осіб в 2000 році [3].

Як вказано у Звіті ООН «Перспективи глобального розвитку 2017 року: Міжнародна міграція в змінюваному світі» (Perspectives on Global Development 2017: International Migration In A Shifting World) «частка людей, які живуть за межами своїх країн народження збільшилася в останні 20 років – з 2,7% світового населення в 1995 р. до 3,3 % в 2015 р. <...>. У той час як загальний відсоток мігрантів з країн, що розвиваються, в світі зросла лише з 79 % до 80 % протягом останніх двох десятиліть, частка мігрантів до країн з високим рівнем доходів збільшилася з 36 % до 51 %» [5].

Крім того, у 2014 р. «загальна кількість біженців у світі оцінювалася у 19,5 млн. осіб». Серед країн-лідерів у розміщенні таких осіб є Туреччина (1,6 млн. осіб), Пакистан (1,5 млн. осіб), Ліван (1,2 млн. осіб) і Іран (1,0 млн. осіб). Понад 53 % всіх біженців походять лише з трьох країн, – Сирійської Арабської Республіки (3,9 млн. осіб), Афганістан (2,6 млн. осіб) і Сомалі (1,1 млн. осіб) [3]. Однак численні проблеми, з якими стикаються як країни походження мігрантів, так і країни їх призначення свідчать про те, що інституціональні механізми регулювання вказаних процесів не є досконалими або ж неадаптовані до викликів сучасного демографічного, економічного, політичного, правового, культурного середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження становлення та розвитку існуючих концепцій та теорій міжнародної міграції проводили С.О. Анан'єв (С.А. Ананьев) [6], К.Буднік (К.В. Budnik) [2], М.В. Вербовий [7], Г.Р. Заремба [8], І.В. Івахнюк (И.В. Ивахнюк) [9], Ю.О. Курунова [10], О.А. Малиновська [11, 12], Д.С. Мейсі (D.S. Massey) [4], Н.П. Неклюдова [13], В.В. Овчаренко [14], Е.Д. Рубінська (Э.Д. Рубинская) [15], К.А. Тахтарова [16], Ю.М. Філатова (Ю.М. Филатова) [17] та інші вчені та дослідники. При цьому вказані вчені та дослідники акцентували увагу на різних напрямках економічної теорії в контексті сучасних тенденцій розвитку суспільства, міжнародної інтеграції та закономірностей глобального (в т.ч. інформаційно глобалізованого) суспільства. Так, Філатова Ю.М. проводить дослідження еволюції наукових поглядів на міжнародну трудову міграцію, приділяючи більшу увагу розвитку ідей англійської школи класичної політичної економії (А.Сміт, Д.Рікардо, Т.Мальтус), марксистській, кейнсіанській та некейнсіанській (Е.Хансен, Дж. Хікс, Е.Домар, Р.Харрод, П.Самуельсон, С.Харріс) теоріям [17]. Огляд теорій, які розвивалися під впливом глобалізаційних процесів, а також інституціональних та неінституціональних теорій міжнародної міграції здійснила Е.Д. Рубінська [15]. Глибоке дослідження існуючих неокласичних теорій провела І.В. Івахнюк [9]. Історичний контекст розвитку міграційних теорій досліджує С.О. Анан'єв [6].

Мета дослідження. Метою дослідження є огляд та систематизація існуючих теорій міжнародної міграції для визначення концептуальних засад пояснення стану та тенденцій сучасних міграційних процесів у світі в цілому та в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Бурхливі глобалізаційні перетворення, які відбуваються у світі протягом останнього століття, чинять визначальний вплив і на розвиток міжнародних економічних відносин, зокрема, посилюючи значення міжнародних міграцій населення як складової розміщення продуктивних сил у світовому господарстві. Разом з тим, необхідність вироблення ефективних механізмів регулювання міграційних процесів на національному та наднаціональному рівні, які були б адаптовані до існуючих численних проблем, зумовлених міграційними переміщеннями у світі, вимагає трансформації концептуальних засад сучасних регуляторних моделей інтеграційних угруповань (наприклад, ЄС) або національних моделей міграційної політики.

«В умовах глобалізації світової економіки міжнародні міграції досягли безпрецедентних масштабів, – відзначає О.А. Малиновська. – Вони належать до найбільш вагомих факторів розвитку людства, спричиняючи кардинальні економічні, політичні й соціальні зміни» [12, с. 5]. На думку І.В. Івахнюк, «Міграція об'єктивно перетворилася в структурний елемент глобальної економіки, доповнивши притаманну глобалізації взаємозалежність держав новою формою взаємозалежності – міграційною» [9, с. 39]. Разом з тим, на нашу думку, ускладнення та тісне переплетіння всіх сфер життя суспільства спровокувало не тільки посилення уваги науковців та практиків до проблематики міжнародної міграції в останні двадцять років (рис. 1), але й зумовило багатогранний характер самого явища міжнародної міграції, перетворивши його на об'єкт економічних, політичних, етнічно-культурних, соціальних, філологічних, гендерних та інших досліджень. Про це свідчать і результати проведеного бібліометричного аналізу наукових публікацій у науково-метричній базі Web of Science™ протягом 1970–2016 рр.

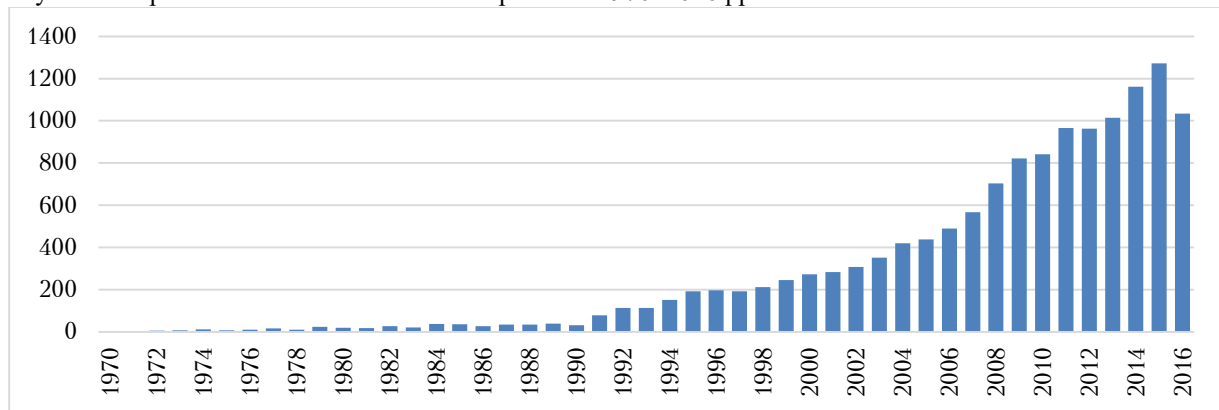

Рис. 1. Аналіз динаміки наукових публікацій у науково-метричній базі Web of Science™ протягом 1970–2016 рр. (побудовано за результатами самостійно виконаної вибірки за ключовим словом «international migration» (міжнародна міграція))

На рисунку 2 продемонстровано структуру наукових публікацій за предметною площиною досліджуваних питань.

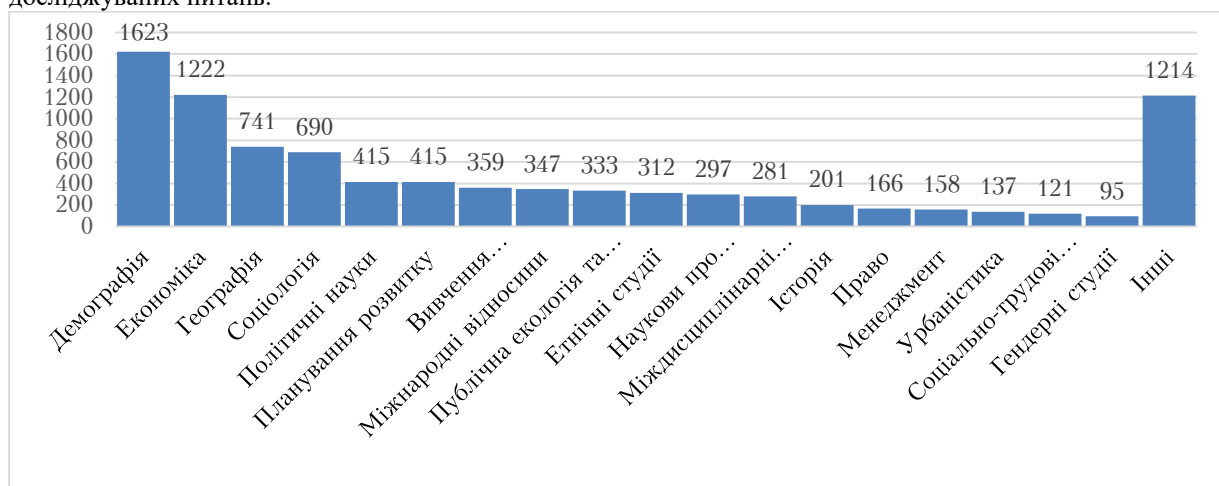

Рис. 2. Аналіз структури публікацій у науково-метричній базі Web of Science™ протягом 1970–2016 рр. за тематикою (побудовано за результатами вибірки за ключовим словом «international migration» (міжнародна міграція))

Як бачимо явище міжнародної міграції є об'єктом не тільки демографічних, але й економічних, політичних, екологічних, етнічних, історичних, юридичних, урбаністичних досліджень. Крім того, варто зазначити, що дисциплінарна структура наукових публікацій за останні 20 років також зазнала змін. Так, за даними бібліографічного аналізу проблематики публікацій Журналу з економіки народонаселення (*Journal of Population Economics*), проведеного А.Дж.Г. Брауном (Brown A.J.G.) та К.Ф. Ціммерманом (K.F. Zimmermann) [1], тематична структура публікацій з проблем міграції у 2015 р. порівняно з 1996 р. зазнала суттєвих змін (рис. 3).

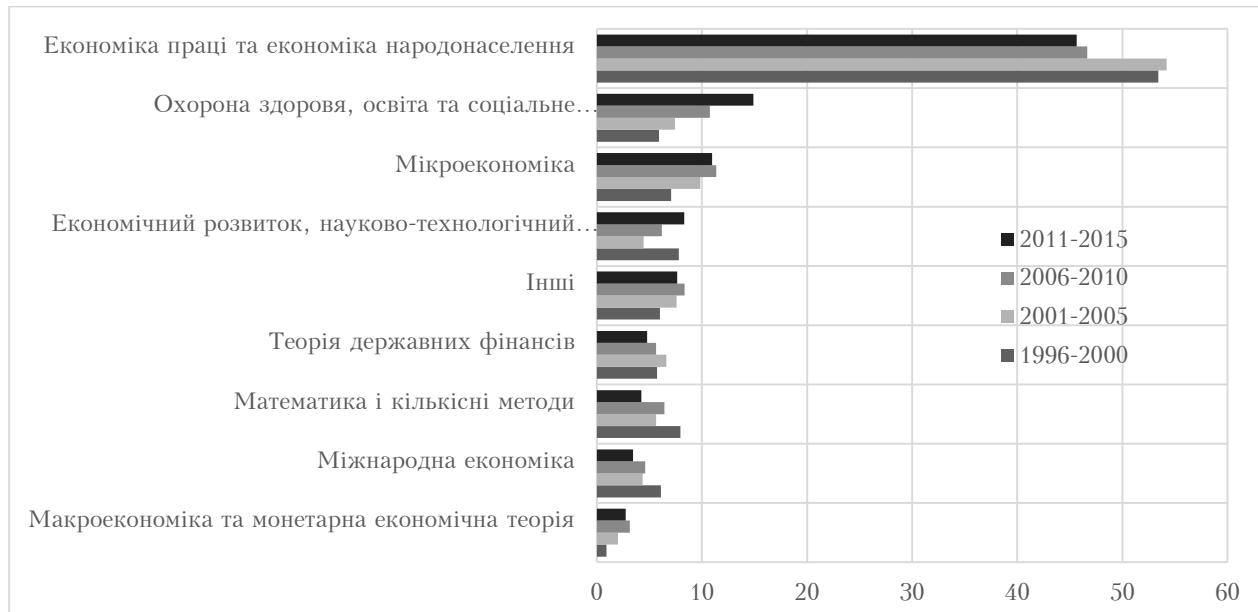

Рис. 3. Аналіз тематики наукових публікацій у Журналі з економіки народонаселення (*Journal of Population Economics*) протягом 1996–2015 рр., % (побудовано за даними [1])

Разом з тим, саме існування міграційних потоків на сьогодні пов'язане з міжнародними відносинами, зокрема міжнародними економічними відносинами, адже міжнародні міграції населення стають можливими виключно за умови наявності відповідних інституційних передумов, інфраструктурного розвитку (транспортного сполучення, фінансової взаємодії, розвитку міжнародних телекомунікацій та зв'язку тощо). Проте і у сфері міжнародних економічних відносин та вивчення світогосподарських зв'язків дослідження повинні мати системний характер та спиратися на соціо-демографічні, ідеологічні, інституційні, екологічні детермінанти, які зумовлюють параметри розвитку міграційних процесів.

Виходячи з результатів здійсненого бібліометричного аналізу наукових публікацій з проблем міжнародної міграції у наукометричних базах встановлено, що останнім часом дослідження даних проблем набувають міждисциплінарного характеру. Це обумовлює потребу трансформації підходів до вивчення явища міжнародної міграції як багатофакторного процесу, а теоретично-методологічні положення системи управління даними явищами слід базувати на синтезі економічних, соціальних, інституційних теорій та концепцій.

Базуючись на порівняльному аналізі підходів до вивчення міграції, здійсненому Н.П. Неклюдовою [13, с. 197], вважаємо за доцільне обрати системний підхід, оскільки, як показують результати бібліометричного аналізу, проблематика розвитку явищ міжнародної міграції виходить вже далеко за межі економічної науки і міждисциплінарні та системні підходи нині сприятимуть більш повному досягненню завдання дослідження передумов та наслідків міжнародних міграційних процесів на основі системного врахування соціо-економіко-демографічних детермінант міграцій.

Як зазначає І.В. Івахнюк, «більшість міграційних теорій, які прийнято вважати загальноновизнаними, «класичними», виникли на Заході, зокрема в тих країнах, які найбільшою мірою відчували і відчувають на собі вплив процесів міжнародної міграції» [9, С. 39]. До таких країн відносяться США, економічно розвинені країни Європи, Австралія.

Принципи, використовувані у наукових напрацюваннях з питань міжнародної міграції були проаналізовані Г.Р. Зарембою [8, с. 41-42] (табл. 1).

Принципи, використовувані у наукових напрацюваннях,
присвячених тематиці зовнішньої трудової міграції українців (за Г.Р. Зарембою [8, с. 41–42])

Принцип	Виявлення	Принцип	Виявлення
Принцип тривалості	Дихотомія «темпоральність-постійність»	Принцип мобільності	Фізична
	Темпоральність як самовизначення		Постматеріальна
Принцип просторовості	Географічний		Вертикальна
	Комунікаційний		Горизонтальна

Зокрема, Г.Р. Заремба пише: «Тривалість, за своєю суттю, – дихотомія “тимчасовості-постійності”. Тобто тимчасовість – це означення тривалості» [8, с. 41–42]. Однак, на нашу думку, авторська інтерпретація темпоральності є неоднозначною. Тому вважаємо, що принцип темпоральності в дослідженнях міжнародної міграції повинен враховуватися в контексті визначення параметрів міграційних коридорів та характеризувати їх за такими показниками: 1) тривалість (проміжок часу), протягом якого спостерігаються суттєві міграційні переміщення між країною походження та країною призначення (у міграційній парі¹); 2) стійкість міграційного коридору (тобто відносна стабільність переміщень в межах міграційної пари). Таким чином, тривалість характеризує проміжок часу, протягом якого існує міграційний коридор (від появи до зникнення міграційного руху у ньому), разом з тим, стійкість вказує на тенденції звуження чи розширення міграційного коридору між країнами міграційної пари з плином часу.

Крім того, Г.Р. Зарембою визначено принцип просторовості, причому дослідник говорить про те, що сучасні теорії «виходять за межі «контейнерного» (територіально поділеного) бачення міграційних процесів у межах країни походження та країни перебування» [8, с. 40]. З одного боку, ми погоджуємося з тим, що сучасні концепти та теорії міжнародної міграції повинні виходити далеко за межі територіальних уявлень про міграційні рухи, базуючись на багатофакторних моделях їх пояснення. З іншого боку, вважаємо, що інституціоналізація системи регулювання міграційних процесів у світі вимагає розгляду структури та механізмів інституційного середовища як такого з притаманними йому формальними та неформальними інститутами, при цьому специфіка функціонування таких інститутів буде залежати, в першу чергу, від політичного, нормативно-правового, ідеологічного (в т.ч. релігійного), економічного, культурного середовища конкретних країн (країни походження та країни призначення). Це пов'язано з тим, що при поясненні більш інтенсивних міграційних переміщень між окремими парами країн не можна не враховувати особливості їх систем міграційного законодавства та положення міграційної політики.

Крім того, виходячи з визначення комунікаційної просторовості Г.Р. Заремба наголошує на «постійності комунікацій, розвитку соціальних мереж та зв'язків мігрантів, подальших потенційних міграцій тощо» [8, с. 42]. Однак і в даному випадку важливими є існуючі осередки іммігрантів у конкретних міграційних парах, оскільки, відповідно до теорії соціальних мереж (Network Theory) [9, С. 41; 9, С. 48; 7; 16, С. 41] формування потенційних міграційних потоків базується на існуючому досвіді фактичних мігрантів у країні їх перебування та формує можливість подальшої соціальної інтеграції мігрантів.

Аналіз підходів економічних теорій до трактування питань міжнародної міграції був проведений Ю.М. Філатовою [17] (табл. 2).

Узагальнюючи власні дослідження Ю.М. Філатова вказує, що «основними аспектами міграції, що знайшли відображення в рамках різних економічних теорій і стали предметом дискусій економістів-теоретиків протягом всієї історії становлення економічної науки, виступають: вплив імміграції на економічний розвиток держави; необхідність державного регулювання або обмеження міграції відповідно до національних інтересів держав; взаємозв'язок імміграційних потоків з рівнем заробітної плати і рівнем зайнятості населення приймаючих країн; фактори попиту на робочу силу і пропозиції робочої сили на макро- і мікрорівні» [17, с. 221].

¹ Термін «міграційна пара» запропоновано за результатами власних наукових досліджень та визначено як комбінацію країни походження та країни призначення мігрантів, між якими історично сформувався міграційний коридор зі специфічними кількісними та структурними параметрами, яка характеризується особливим інституційним, соціо-демографічним, фінансово-економічним, етнічно-культурним та іншим середовищем міграційних процесів. Дві країни можуть утворювати дві міграційні пари, які характеризуватимуться різними міграційними потоками (за обсягами та структурою, інтенсивністю, циклічністю), різним інституційним середовищем (адже міграційна політика країни формується окремо з питань еміграції та імміграції, надання притулку тощо), різними соціально-демографічними передумовами та кон'юнктурою ринку праці

Таблиця 2

Аналіз підходів економічних теорій до трактування питань міжнародної міграції
(узагальнено за Ю.М. Філатовою [17])

Назва теорії (автори)	Зміст підходу
Меркантилізм	Розглядали залучення іммігрантів та стримування еміграції як інструмент забезпечення зростання добробуту країни та збільшення продуктивних сил держави
Англійська школа класичної політичної економії	Рух трудових ресурсів між країнами є елементом ринкового механізму факторів виробництва та сприяє економічному зростанню (А. Сміт) Міграція впливає на попит і пропозицію на робочу силу, від чого залежить і плата за працю (Д. Рікардо) Темпи приросту чисельності населення планети перевищують темпи приросту засобів до існування, у зв'язку з чим слід регулювати міграційні потоки (Т. Мальтус)
Економічний романтизм	Вважав однією з переваг суспільства його численність, за умов, що суспільство здатне забезпечити населення роботою (С. Сімонді) Зі зростанням чисельності робітників зростає обсяг продуктивних сил суспільства (П. Прудон)
Марксизм, лєнінізм	Територіальні відмінності в рівні заробітної плати та продуктивних сил визначають зовнішню міграцію населення (міграційні потоки тяжіють до країн з високою продуктивністю праці у зв'язку з тим, що країни світу розвиваються нерівномірно)
Кейнсіанство (Дж. М. Кейнс, Е. Домар, Р. Харрод)	Попит на робочу силу регулюється не коливаннями ринкових цін на працю, а сукупним попитом, що визначаються державною політикою (Дж. М. Кейнс). Світовий ринок праці, сформований у результаті міжнародної міграції робочої сили, є основою конфлікту національних інтересів різних держав.
Неолібералізм	Міграція є важливим феноменом, що забезпечує економічний розвиток приймаючих країн. Мігранти заповнюють дефіцит робочої сили, є демографічним ресурсом, необхідним в умовах скорочення народжуваності. Негативне ставлення до мігрантів, пов'язане з їх впливом на становище місцевого населення на ринку праці, загрози безробіття населення, є не виправданим. Мігранти є додатковою робочою силою, займають робочі місця на некваліфікованих, низькооплачуваних роботах, які є непривабливими для корінного населення

Аналіз існуючих теорій міжнародної міграції дозволив встановити, що їх слід умовно поділити на:

1) макроекономічні – ті, що орієнтовані на пояснення причин та наслідків міграції крізь призму зміни макроекономічних та кон'юнктурних показників (наприклад, темпи зростання ВВП та його показники на душу населення, рівень інфляції, безробіття, рівень середньої заробітної плати) (їх змістовне наповнення розглянуто в таблиці 3);

2) мікроекономічні, що спираються по суті на формування внутрішніх мотиваційних мотивів, балансує між психологічними аспектами потенційної інтеграції у суспільство іншої країни та оцінкою порівняльних переваг від міграції (їх детальніше описано в таблиці 4);

3) глобалізаційні – ті, що включають розгляд глобальних передумов руху населення між країнами, вважаючи його закономірним в умовах поглиблення інтеграційних процесів (їх характеристик наведена в таблиці 5).

Таблиця 3

Макроекономічні теорії міжнародної міграції (узагальнено на основі праць Д. С. Мейсі [4], К. Буднік [2], І. В. Івахнюк [9], М. В. Вербового [7], К. А. Тахтарової [16], Е. Д. Рубінської [15])

Назва теорії (автори)	Зміст підходу	Автори, які розглядають даний напрям досліджень проблем міграції
1	2	3
Просторово-міграційний баланс (С. Кестлс (S. Castles), М. Дж. Міллер (M. J. Miller))	Причини міграції полягають у відмінностях в рівнях заробітної плати між районами/країнами походження і призначення мігрантів. У міру економічного зростання і посилення еміграції в країнах виїзду поступово зменшується розрив у рівнях заробітної плати і скорочуються стимули для міграції. Міграція є результатом географічних відмінностей в співвідношенні попиту та пропозиції робочої сили. Одночасно відбувається формування фінансових потоків в зворотному напрямі	І. В. Івахнюк [9]

1	2	3
Модель Тодаро-Харріса (М.П. Тодаро (M.P. Todaro), Дж.Р. Харріс (J.R. Harris))	Ухвалення міграційного рішення базується на індивідуальних уявленнях мігрантів про розвиток окремих територій	І.В. Івахнюк [9], К.А. Тахтарова [16], К.Буднік [2]
Теорія сегментованого ринку праці (М.Дж. Піор (M.J. Piore), А.Портес (A.Portes))	Міграція визначається попитом і пропозицією робочої сили на первинних (характеризуються стабільністю і високим рівнем оплати праці, можливостями кар'єрного росту) і вторинних ринках праці (не можуть забезпечити ні гідної заробітної плати, ні підвищення кваліфікації працівників). Відмінності в умовах зайнятості між ними породжують дефіцит пропозиції національної робочої сили у вторинному секторі і обумовлюють попит на трудових мігрантів, готових замінити порожні трудові ніші	Д.С. Мейсі [4], І.В. Івахнюк [9], М.В. Вербовий [7], К.А. Тахтарова [16], Е.Д. Рубінська [15], К. Буднік [2]
Теорія людського капіталу (Г.С. Беккер (G.S. Becker), Т.Шульц)	Людина, її знання, уміння, досвід мають провідну роль у виробничому процесі – процесі створення суспільного багатства. Всі види міграції досліджуються крізь призму поведінки окремих людей і домашніх господарств	І.В. Івахнюк [9], Ю.М. Філатова [17], М.В. Вербовий [7], К.А. Тахтарова [16]
Неореалізм	Імміграція є загрозою стабільності національної економіки: мігранти прагнуть до монополізації окремих сфер прикладання праці і породжують безробіття в середовищі корінного населення; вони привносять чужі для приймаючої сторони культуру і традиції, що стає причинами культурно-релігійних конфліктів; некваліфіковані іммігранти посилюють злочинність та тіньбовий сектор економіки. Імміграційна політика держави повинна мати обмежувальний характер, ліберальна ж політика викликає незадоволення громадян	Е.Д. Рубінська [15]

Зауважимо, що теорія просторово-міграційного балансу має і мікроекономічний контекст (формування економічних мотивів на рівні прийняття міграційного рішення людиною), тому частково дану теорію можна віднести і до мікроекономічних теорій та концепцій.

Таблиця 4

Мікроекономічні теорії міжнародної міграції (узагальнено на основі праць Д.С. Мейсі [4], К.Буднік [2], І.В. Івахнюк [9], М.В. Вербового [7], К.А. Тахтарової [16], Е.Д. Рубінської [15])

Назва теорії (автори)	Зміст підходу	Автори, які досліджують даний напрям досліджень
1	2	3
Просторово-міграційний баланс (С.Кестлс (S.Castles), М.Дж. Міллер (M.J. Miller))	Мігранти є раціональними індивідами, які приймають рішення про міграцію на основі зіставлення очікуваних вигод і передбачуваних витрат (в умовах вільного вибору і доступності інформації мігранти прямують туди, де вони можуть отримати більше економічних та інших вигод)	І.В. Івахнюк [9]
Нова економічна теорія міграції (О.Старк (O.Stark), Д.Е. Блум (D.E. Bloom), К.Тейлор, К.Озден (C.Ozden), М.Шіфф (M.Schiff), С.М. Маїмбо (Maimbo S.M.), Рата Д. (Ratha D.))	Міграція у розвинені країни з розвиненими ринками капіталу тощо є значною можливістю для домогосподарств подолати нестачу фінансових ресурсів. При цьому, рівень оплати праці на ринках країни призначення є додатковим стимулом вибору ринку праці. Рішення про міграцію приймається колективно, членами сім'ї і є частиною загальної сімейної стратегії Міграція одного (або кількох) членів сім'ї розглядається як спосіб не тільки максимізувати очікуваний індивідуальний дохід, але також мінімізувати ризики, пов'язані з веденням господарства. Грошові перекази мігрантів виведені на перший план. Разом з тим, дана теорія, вдало інтерпретуючи тимчасову трудову міграцію, не може пояснити переселення всієї родини	Д.С. Мейсі [4], І.В. Івахнюк [9], Ю.М. Філатова [16], М.В. Вербовий [7], К.А. Тахтарова [16], К. Буднік [2]

Закінчення табл. 4

1	2	3
Теорія економіки сімейної міграції	Міграційна стратегія сім'ї базується на балансі економічних, соціальних та психологічних очікувань та наслідків ухвалення міграційного рішення для кожного з членів домогосподарства	К.А. Тахтарова [16]
Теорія інституційного підходу	«Міграційна поведінка населення формується за умов всебічної підтримки різноманітних урядових та неурядових організацій, юридичних фірм, соціальних служб, гуманітарних організацій, а також мафіозних структур тощо. Чим більшу підтримку має міжнародна міграція від усіх можливих державних і недержавних інституцій, тим більше потік мігрантів стає легалізованим і незалежним від чинників, які здебільшого супроводжують міграційні процеси» [7]	Д.С. Мейсі [4], М.В. Вербовий [7], К.Буднік [2]
Мережева теорія	Важливими є міжлюдські стосунки (родинні, дружні). Існуючі осередки мігрантів у потенційних країнах призначення збільшують ймовірність міграції та полегшують інтеграцію мігранта у приймаюче середовище	М.В. Вербовий [7], К.А. Тахтарова [16], К.Буднік [2]
Теорія суспільного капіталу (Д.Мейсі (D.Massey) [4])	З розвитком міграційних процесів формується суспільний капітал мігрантів – виробляються схеми інтеграції у ринок праці, включення у суспільне життя країни призначення, які виробили перші емігранти. До суспільного капіталу також відносяться державні, суспільні та комерційні інститути, які забезпечують посередницькі послуги трудовим мігрантам і полегшують їм процес інтеграції в країні призначення	К.А. Тахтарова [16]

Будучи прихильниками даної теорії міжнародної міграції, дозволимо собі не погодитися з М.В. Вербовим у її інтерпретації, у зв'язку з тим, що, по-перше, інституційне середовище (сукупність формальних та неформальних інститутів, їх зв'язки та закономірності і регламенти функціонування) забезпечують не тільки підтримку мігрантам та сприяння міграційним процесам, але й можуть чинити суттєвий опір цьому явищу через формальні (офіційні) та неформальні (подекуди тіньові) важелі. По-друге, неформальні інститути, які часто відносяться до тіньового сектору економіки (наприклад, кримінальні структури, посередницькі фірми, що надають послуги вироблення фіктивних документів для виїзду за кордон) сприяють розвитку нелегальної міграції, роблячи її більш фінансово привабливою для мігрантів та використовуючи їх незахищеність у корисних, зокрема злочинних цілях [7].

Слід сказати про те, що аналізуючи положення теорії суспільного капіталу, можна виявити, що вона становить синтез теорії міграційних мереж та інституційного підходу. Це пояснюється тим, що явище міжнародної міграції розвивається не тільки з урахуванням макроекономічних показників (кон'юнктури ринку праці, рівня життя населення тощо), а й під значним впливом формальних та неформальних інститутів, а тому абстрагуватися від врахування факторів формування міграційних потоків на інших рівнях є неприпустимим. Тому Дуглас С.Мейсі (Douglas S.Massey) розробив комплексну структуру, яка теоретизувала п'ять особливостей міжнародної міграції: «1) структурні сили у країнах походження (in sending nations), які обумовлюють схильність мобільного населення до міграції; 2) структурні сили в країнах призначення (receiving nations), які створюють постійний попит на робітників-мігрантів; 3) спонукання людей, які реагують на ці структурні сили, до переміщення через кордони; 4) соціальні структури та організації, які виникають в процесі глобалізації, щоб усталити потоки людей в часі та просторі; 5) політики, які провадять уряди у відповідь на вказані структурні сили, та механізм їх функціонування на практиці щодо формування чисельності та характеристик вхідних та вихідних мігрантів» [4]. Вважаємо такий підхід найбільш виправданим, виходячи з того, що він враховує кон'юнктурні особливості розвитку країни походження та країни призначення, дію формальних (політики урядів) та неформальних інститутів (соціальні структури) та ментальний рівень розвитку явища міжнародної міграції (формування внутрішніх мотивів осіб, потенційно мобільних, які зважають на всі зовнішні фактори при ухваленні рішення про зовнішню міграцію).

Таблиця 5

Глобалізаційні теорії міжнародної міграції (узагальнено на основі праць Д.С. Мейсі [4], К.Буднік [2], І.В. Івахнюк [9], М.В. Вербового [7], К.А. Тахтарової [16], Е.Д. Рубінської [15])

Назва теорії (автори)	Зміст підходу	Автори, які розглядають даний напрям досліджень проблем міграції
1	2	3
Теорія світових систем (І.Валлерстайн (I.Wallerstein), Е.Петрас (E.Petras), С.Сассен (S.Sassen))	Глобалізація стимулює міграційні потоки відповідно до нових потреб світового ринку праці. Разом з тим, теорія не передбачає формування суб'єктивних факторів міграції. Трудова міграція інтерпретується не лише як втеча від бідності (як правило, в добровільній міграції не беруть участь найбідніші верстви), а як стратегія розвитку (як приклад наводяться зворотні потоки грошових переказів, досвіду, ідей і людей (поворотна міграція))	Д.С. Мейсі [4], І.В. Івахнюк [9], М.В. Вербовий [7]
Концепція залежного розвитку (А.Дж. Франк (A.G. Frank), П.Баран (P.Baran))	Міжнародна міграція є фактором закріплення відсталості та залежності економічно нерозвинених країн. Вона не є ресурсом економічного та соціального розвитку	І.В. Івахнюк [9]
Концепція мобільного переходу (В.Зелінський, Скедлон (R.Skeldon), М.Окольські (M.Okolski), Г.Олсен (H.Olesen), Д.Найар (D.Nauyar), А.Солімано (A.Solimano), Ф.Мартін (F.Martin), Дж. Тейлор (J.Taylor))	У міру модернізації суспільства не просто зростає загальна територіальна мобільність населення, але характер міграційних процесів змінюється в міру проходження фаз переходу. Наголошується на ролі глобалізації в видозмінах міжнародної міграції, її зв'язку з економічним зростанням, розвитком транспорту, формуванням нових каналів передачі інформації, збільшенням (або скороченням) економічних можливостей, зростанням добробуту населення як умовою формування міграційних намірів. Причинно-наслідковий зв'язок між демографічними змінами і змінами форм територіальної мобільності населення носить не прямий, а опосередкований характер (люди не мігрують тільки тому, що чисельність населення швидко зростає) (В. Зелінський). Існує взаємозв'язок між рівнем економічного розвитку, політичною структурою і формами мобільності населення (виділено п'ять регіонів міграції) (Р. Скедлон)	І.В. Івахнюк [9]
Теорія «тяжіння-відштовхування» (Е. Лі (Lee E. S.), Р. Скедлон (Skeldon R.), Х. Де Хаас (De Haas H.))	Людина приймає рішення про міграцію в залежності від: 1) чинників, які визначаються районом/країною вибуття; 2) факторів, що визначаються районом/країною призначення; 3) «проміжних обставин» (відстань, розвиток транспортної мережі, міграційна політика і т.д.). Міграційні потоки між певними пунктами/районами/країнами відбуваються також внаслідок потоку інформації, який «повертається» з країн призначення і впливає на прийняття рішення про міграцію наступних мігрантів. В результаті цього інформаційного потоку на двох полюсах міграційного вектору структурується уявлення про фактори тяжіння та відштовхування, які визначають рішення людей про міграцію. Разом з тим теорія не пояснює диференціації впливу факторів на прийняття рішення про потенційну міграцію, оскільки не враховує неоднорідність і стратифікацію суспільства в країнах походження, тобто соціологічну складову. Теорія передбачає багатофакторність механізму прийняття рішення про міграцію та можливості мігрувати в цілому	І.В. Івахнюк [9], М.В. Вербовий [7]
Концепція «міжнародних міграційних систем» (А. Мабогунж, М. Крітц (Kritz M.), Х. Злотник (Zlotnik H.))	Міграційні потоки між країнами походження та окремими країнами призначення значно взаємопов'язані, а для розуміння динаміки міграційних процесів слід вивчати весь міграційний простір (міграційну систему)	К.А. Тахтарова [16], Е.Д. Рубінська [15]
Теорія технологічного розвитку (Дж. Саймон)	«Результати праці емігрантів значно перебивають компенсацію, яку вони отримують, тому даний процес стимулює економічний розвиток» [16]	К.А. Тахтарова [16]
Теорія кумулятивної причинності (Дж.Саймон)	«Результати праці емігрантів значно перебивають компенсацію, яку вони отримують. Тому цей процес утворює кумулятивний ефект економічного розвитку» [16]	К.А. Тахтарова [16], К.Буднік [2]

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження існуючих теорій міжнародної міграції та їх розвитку дає підстави сформулювати наступні висновки

1. Досліджені теорії міжнародної міграції слід умовно поділити на: 1) макроекономічні, тобто орієнтовані на пояснення причин та наслідків міграції крізь призму зміни макроекономічних та кон'юнктурних показників; 2) мікроекономічні, що спираються на вивчення формування внутрішніх мотиваційних мотивів та врахування і психологічних аспектів потенційної інтеграції у суспільство країни призначення, і оцінку мігрантом економічних порівняльних переваг від міграції; 3) глобалізаційні, що включають розгляд глобальних передумов руху населення між країнами, вважаючи його закономірним в умовах поглиблення інтеграційних процесів.

2. Вважаємо підхід, визначений у теорії суспільного капіталу, найбільш виправданим, виходячи з того, що він враховує кон'юнктурні особливості розвитку країни походження та країни призначення, дію формальних (політики урядів) та неформальних інститутів (соціальні структури) та ментальний рівень розвитку явища міжнародної міграції (формування внутрішніх мотивів осіб, потенційно мобільних, які вважають на всі зовнішні фактори при ухваленні рішення про зовнішню міграцію).

3. При формуванні положень національної міграційної політики України слід враховувати правила та закономірності функціонування формальних та неформальних інститутів, які створюють середовище формування міграційних потоків, певним чином спрямовують їх або стримують. Крім того, такий підхід вважаємо виправданим з урахуванням того, що при прийнятті рішення про можливість міграції та потенційний її вектор, мігрант враховує численні фактори інституційного характеру: систему трудового законодавства країни призначення, існуючий візовий режим, функціонування посередників на ринку послуг працевлаштування за кордоном, діяльність засобів масової інформації (в частині поширення достовірної інформації про проблеми та перспективи міграції).

4. За результатами власних досліджень запропоновано термін «міграційна пара». Його слід трактувати як комбінацію країни походження та країни призначення мігрантів, між якими історично сформувався міграційний коридор зі специфічними кількісними та структурними параметрами, яка характеризується особливим інституційним, соціо-демографічним, фінансово-економічним, етнічно-культурним та іншим середовищем міграційних процесів. Визначено, що дві країни можуть утворювати дві міграційні пари, які характеризуватимуться різними міграційними потоками (за обсягами та структурою, інтенсивністю, циклічністю), різним інституційним середовищем (адже міграційна політика країни формується окремо з питань еміграції та імміграції, надання притулку тощо), різними соціально-демографічними передумовами та кон'юнктурою ринку праці.

Перспективами подальших досліджень в даному напрямі слід назвати структурування теоретико-методологічних положень сучасних теорій та концепцій дослідження процесів міжнародної міграції для ідентифікації концептуальних положень, які слід враховувати для визначення найбільш прийняттого теоретичного базису для концептуалізації міграційної політики України на сучасному етапі її розвитку.

Список використаної літератури:

1. *Brown A.J.G.* Three decades of publishing research in population economics: Working Paper Series No 2016-055 / *A.J.G. Brown, K.F. Zimmermann* / Maastricht Economic and social Research Institute on Innovation and Technology UNU-MERIT. – 2016. – 19 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.merit.unu.edu/publications/wppdf/2016/wp2016-055.pdf>.
2. *Budnik K.B.* Temporary migration in theories of international mobility of labour / *K.B. Budnik* // Available at SSRN 1904837. – 2011.
3. *International Migration Report 2015: Highlights (ST/ESA/SER.A/375)* / United Nations, Department of Economic and Social Affairs. – Population Division. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015_Highlights.pdf.
4. *Massey D.S.* A Missing Element in Migration Theories / *D.S. Massey* // *Migration Letters*. – 2015. – Т. 12. – № 3. – С. 279–299 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tplondon.com/journal/index.php/ml/article/viewFile/568/411>.
5. *Perspectives on Global Development 2017: International Migration in a Shifting World*, OECD Publishing. – Paris [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dx.doi.org/10.1787/persp_glob_dev-2017-en.
6. *Ананьев С.А.* Историография миграционных процессов России (конец XX - начало XXI века) / *С.А. Ананьев* // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2012. – № 1 (15): в 2-х ч. Ч. II. – С. 17–20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.gramota.net/materials/3/2012/1-2/3.htm.
7. *Вербовий М.В.* Доктринальні засади міжнародної трудової міграції / *М.В. Вербовий* // Демократичне врядування. – 2011. – Вип. 7. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_9.
8. *Заремба Г.Р.* Зовнішня міграція українців. Стан дослідження / *Г.Р. Заремба* // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2014. – Вип. 62. – С. 39–45 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/staptp_2014_62_7.

9. *Ивахнюк И.В.* Развитие миграционной теории в условиях глобализации. Часть 1 / *И.В. Ивахнюк* // Век глобализации: исследование соврем. глоб. процессов. – М.: Издательство «Учитель». – 2015. – № 1 (15). – С. 36–51.
10. *Курунова Ю.О.* Міжнародна міграція робочої сили як чинник економічного розвитку країн (на прикладі міграційних потоків між ЄС і Україною): дис. / *Ю.О. Курунова*. – Одеський національний університет імені Мечникова, 2015.
11. *Малиновська О.А.* Міграційні дослідження радянського періоду та їх вплив на сучасне міграцієзнавство в Україні / *О.А. Малиновська* // Демографія та соціальна економіка. – 2013. – № 2. – С. 156–166 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2013_2_17.
12. *Малиновська О.А.* Міжнародні міграції та суспільні трансформації доби глобалізації / *О.А. Малиновська* // Демографія та соціальна економіка. – 2009. – № 1. – С. 5–19.
13. *Неклюдова Н.П.* Научно-методические подходы к исследованию международной миграции / *Н.П. Неклюдова* // Журнал экономической теории. – 2010. – № 4. – С. 195–198.
14. *Овчаренко В.В.* Зовнішня трудова міграція населення України очима вітчизняних дослідників / *В.В. Овчаренко* // Збірник наукових праць / Серія: «Історія та географія». – 2011. – Вип. 41. – С. 280–283 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhncp_ist_2011_41_68.
15. *Рубинская Э.Д.* Историко-системный подход к анализу международной миграции рабочей силы в аспекте глобализации мировой экономики / *Э.Д. Рубинская* // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки СКАГС. – 2013. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/istoriko-sistemnyy-podhod-k-analizu-mezhdunarodnoy-migratsii-rabochey-sily-v-aspekte-globalizatsii-mirovoy-ekonomiki>.
16. *Тахтарова К.А.* Розвиток трудової міграції в системі міжнародних трудових комунікацій: методологічний аспект / *К.А. Тахтарова* // Вісник Приазовського державного технічного університету / Серія: Економічні науки. – 2015. – Вип. 29. – С. 37–45 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2015_29_8.
17. *Филатова Ю.М.* Исследование эволюции научных взглядов на международную трудовую миграцию / *Ю.М. Филатова* // Известия ТулГУ. Экономические и юридические науки. – 2015. – № 4–1. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-evolyutsii-nauchnyh-vzglyadov-na-mezhdunarodnuyu-trudovuyu-migratsiyu>.

References:

1. Brown, A.J.G., Zimmermann, K.F. (2016), «Three decades of publishing research in population economics», *Maastricht Economic and social Research Institute on Innovation and Technology UNU-MERIT Working Paper*, available at: www.merit.unu.edu/publications/wppdf/2016/wp2016-055.pdf
2. Budnik, K.B. (2011), «Temporary migration in theories of international mobility of labour», *Bank i Kredyt*, National Bank of Poland, Economic Institute, Vol. 42 (6), pp. 7–48, available at: http://www.nbp.pl/publikacje/materialy_i_studia/89_en.pdf
3. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2016), *International Migration Report 2015: Highlights*, available at: www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015_Highlights.pdf
4. Massey, D.S. (2015), «A Missing Element in Migration Theories», *Migration Letters*, Vol. 12. – № 3, pp. 279–299, available at: www.tplondon.com/journal/index.php/ml/article/viewFile/568/411
5. OECD (2016), *Perspectives on Global Development 2017: International Migration in a Shifting World*, OECD Publishing, Paris, available at: http://dx.doi.org/10.1787/persp_glob_dev-2017-en
6. Ananov, S.A. (2012), «Istoriografiya migratsionnykh protsessov Rossii (konets XX – nachalo XXI veka)», *Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kulturologiya i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki*, Gramota, No 1(15), pp. 17–20, available at: www.gramota.net/materials/3/2012/1-2/3.htm
7. Verbovyi, M.V. (2011), «Doktrynalni zasady mizhnarodnoi trudovoi mihratsii», *Demokratychni vriaduvannia*, Issue 7, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_7_9
8. Zaremba, H.R. (2014), «Zovnishnia mihratsiia ukrainsiv. Stan doslidzhennia», *Sotsialni tekhnologii: aktualni problemy teorii ta praktyky*, Issue 62, pp. 39–45, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/staptp_2014_62_7
9. Ivahnyuk, I.V. (2015), «Razvitie migratsionnoy teorii v usloviyah globalizatsii. Chast 1», *Vek globalizatsii: issledovanie sovrem. glob. Protsessov*, Izdatelstvo «Uchitel», No 1(15), pp. 36–51.
10. Kurunova, Iu.O. (2015), *Mizhnarodna mihratsiia robochoi syly yak chynnyk ekonomichnoho rozvytku krain (na prykladi mihratsiinykh potokiv mizh YeS i Ukrainoiu)*, Thesis, Odeskyi natsionalnyi universytet imeni Mechnykova, available at: http://old.lnu.edu.ua/files/dissertations/2015-09-28-kurunova/dis_kurunova.pdf
11. Malynovska, O.A. (2013), «Mihratsiini doslidzhennia radianskoho periodu ta yikh vplyv na suchasne mihratsiieznavstvo v Ukraini», *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, No 2, pp. 156–166, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2013_2_17
12. Malynovska, O.A. (2009), «Mizhnarodni mihratsii ta suspilni transformatsii doby hlobalizatsii», *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, No 1, pp. 5–19, available at: http://dSPACE.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8718/1_Malinovska.pdf
13. Neklyudova, N.P. (2010), «Nauchno-metodicheskie podhody k issledovaniyu mezhhdunarodnoy migratsii», *Zhurnal ekonomicheskoy teorii*, No 4, pp. 195–198.

14. Ovcharenko, V.V. (2011), «Zovnishnia trudova mihratsiia naseleennia Ukrainy ochyma vitchyznianskykh doslidnykiv», *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody*, Istoriiia ta heohrafiia, Issue 41, pp. 280–283, http://nbuv.gov.ua/UJRN/znphnpu_ist_2011_41_68
15. Rubinskaya, E.D. (2013), «Istoriko-sistemnyi podhod k analizu mezhdunarodnoy migratsii rabochey silyi v aspekte globalizatsii mirovoy ekonomiki», *Gosudarstvennoe i munitsipalnoe upravlenie. Uchenyie zapiski SKAGS*, No 4, available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/istoriko-sistemnyy-podhod-k-analizu-mezhdunarodnoy-migratsii-rabochey-silyi-v-aspekte-globalizatsii-mirovoy-ekonomiki>
16. Takhtarova, K.A. (2015), «Rozvytok trudovoi mihratsii v systemi mizhnarodnykh trudovykh komunikatsii: metodolohichni aspekt», *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu, Ekonomichni nauky*, Issue 29, pp. 37–45, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2015_29_8
17. Filatova, Yu.M. (2015), «Issledovanie evolyutsii nauchnykh vzglyadov na mezhdunarodnyu trudovuyu migratsiyu», *Izvestiya TulGU, Ekonomicheskies i yuridicheskies nauki*, No 4–1, available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-evolyutsii-nauchnyh-vzglyadov-na-mezhdunarodnyu-trudovuyu-migratsiyu>

ШИМАНСЬКА Катерина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної економіки Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

- міжнародна трудова міграція, її наслідки та регулювання;
 - обліково-інформаційна підтримка управлінських рішень у міжнародній економічній діяльності.
- E-mail: utter2006@gmail.com.

Стаття надійшла до редакції 05.01.2017.